

Emlékezés Ercsei Dánielre (1781-1836), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Dániel Ercsei (1781-1836), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Ercsei (Ercsey) Dániel (1781-1836) bölcész, filozófus, a 19. század elismert gondolkodója, a filozófia egyik első magyar nyelvű művelője és oktatója, a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság) levelező tagja. A filozófia nemzetközi áramlatainak (Kant, Hegel, Schelling) magyar nyelven történő tanítása mellett számos művet alkotott a bölcselet és statisztika témaköreiben, kiemelkedő módon szolgálva korának nagy ügyét, a nyelvújítás célkitűzéseit is. Debrecenben kifejtett oktatói tevékenysége mellett szívügyének tekintette a debreceni kollégiumi épület és diákélet megóvását és gyarapítását is.

Életpályája

Ercsei Dániel 1781. július 24-én született Mezőtúron (Jászkun kerület) Ercsei Dániel helyi református lelkész és Varjas Klára gyermekeként. Családneve eredete ükapjáig, Szőke Jánosig vezethető vissza, aki Téglásról költözött Nagyercsére, de nem ő, hanem a kolozsvári kollégiumban tanuló dédapja vette fel – születése helyéről – az Ercsei nevet, amelyhez néhol a „téglási” előnevet is hozzá illesztették.

Idősebb Ercsei Dániel (téglási) (1744-1809) a debreceni kollégiumban és a bázeli egyetemen tanult teológiát. Prédikátorrá avatását követően 1777-től haláláig mezőtúri pap, 1804-től heves-nagykunsági esperes is. Művelt és tudós emberként többek között a keleti nyelvekkel, főleg a héberrel foglalkozott. Oktatásszervező tevékenysége keretében elévülhetetlen érdemeket szerzett a mezőtúri református gimnázium és könyvtárának megszervezésében és gyarapításában.

Ercsei Dániel alsóbb iskoláit ugyancsak Mezőtúron, felsőbb tanulmányait már Debrecenben hallgatta 1793 és 1801 között, ahol utóbb – még diákként – iskolatársai tanításában is szerepet vállalt. Elsősorban az irodalmi műveltséget fejlesztő tárgyakat oktatott: a mai irodalomtörténetnek megfeleltethető poesist és szónoklattanként ismert retorikát.

1803 márciusában hivatalosan is tanárnak választották Debrecenben, miután a göttingeni egyetemen – két és fél év tanulás után – bölcselet-doktori oklevelet szerzett. „Diplomamunkája” címe: *„Dissertatio inauguralis in qua summa*

systematis dynamici in physica disciplina capita exponuntur et pensitantur” (megjelent 1805-ben).

Ercsei Dániel 1805. október 4-én elfoglalta tanszékét a debreceni református kollégiumban, ahol elsősorban a filozófia körébe tartozó előadásokat és kurzusokat tartott. 1810-től előadta a magyar magánjogot (*ius privatum Hungaricum*) is.

A filozófia tárgyában írt művei egyszerre szolgálták a tudományos elmélyülést és a tárgy oktatását. A két kötetben megjelent *Philosophia* (1813-17) első nagyobb szintetizáló műve. Az ugyancsak Debrecenben, 1825-ben kiadott *Philosophia históriája* című könyve Schelling bölcséletét elemzi. A *Compendium psychologiae empiricae et logicae* (Debrecen) kevéssel halála előtt, 1833-ban látott napvilágot.

Fontos megjegyezni, hogy Ercsei Dániel a szerzője az első magyar nyelven megjelent statisztikai műnek. Ugyancsak lényeges utalni arra, hogy ő tekinthető az empirikus pszichológiai kutatások egyik kezdeményezőjének. Ercsei Dániel fentebb említett filozófiai munkái alapján eklektikus filozófiai gondolkodó, aki hidat kísérelt építeni a David Hume nevéhez fűződő szenzualizmus és Immanuel Kant által képviselt racionalizmus között.

A kora tudósaira jellemző közéleti szerepvállalás őt se kerülte el: 1825-ben városi tanácsos lett, később Szabolcs vármegye és a tiszántúli egyházkerület táblabírója volt.

A filozófia nemzetközi főirányainak magyar nyelven történő tanítása és megírása nyomán a kor magyar irodalmának vezéregyéniségei, majd a magyar irodalomtörténetet fél évszázaddal később megörökítő Gyulai Pál és Toldy Ferenc is elismerően nyilatkozott tevékenységéről.

Ercsei Dániel a legjobb időben kapcsolódott be az éppen megszervezés alatt álló Magyar Tudós Társaság (későbbi Magyar Tudományos Akadémia) munkájába is. Széchenyi István felajánlását (1825. november 3.) követően 1827-ben az országgyűlés törvénybe iktatta a társaság létrehozását (1827. évi XI. törvénycikk), ezt követően Ercsei 1828-ban a Magyar Tudományos Akadémia pesti épületének alaprajzát és rendszabályait kidolgozó küldöttségnek tagja lett. 1830-ban, az alapszabályok elfogadása után, a Magyar Tudós Társaság megkezdte működését, ami azért lényegesen, mert Ercsei Dánielt rögtön az első ülésen, 1831. február 17-én levelező tagnak választották.

Ercsei Dániel 1836. február 23-án hunyt el Debrecenben.

Ercsei Dániel valamennyi könyve, munkája Debreczenben jelent meg. Olajfestményként megörökített portréja a debreceni református kollégium könyvtárában van kiállítva. Megjegyezzük, hogy nevét jelenleg – tudomásunk szerint – sajnálatos módon egyetlen debreceni utcanév vagy közterület sem őrzi.

Ercsei Dániel főbb művei

- *Philosophia*. Debreczen, 1813–17. Két kötet. (I. Lélek munkái tudománya. II. Ontologia, metaphysica és erkölcsi philosophia).
- *Statistica*. Első darab. Közönséges statistica és Magyarország statistikája. Debreczen 1814.
- *Philosophia históriája*. Debreczen 1825.
- *Compendium psychologiae empiricae et logicae*. Debreczen 1833.

Felhasznált irodalom

- *A Debreceni Református Kollégium története*. Debreczen 1988.
- Hajós József: A magyar filozófia múltjából. Jegyzetek Hanák Tibor szintéziséhez. *Erdélyi Múzeum* 57. kötet (1995) 1-2.füzet.
- Szoboszlai Pap István: *Halotti elmélkedés Ercsei Dániel felett*. Debreczen, 1836.
- Szűcs István: *Debreczen város történelme. A legrégibb kortól a mai időkig*. Városi Nyomda, Debreczen 1871.
- Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*. I. kötet. Budapest 1877.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái II.* (Caban–Exner). Hornyánszky, Budapest 1893.

dr. Kelemen Miklós egyetemi docens,
Nemzeti Közszerológiai Egyetem,
Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Állam- és Jogtörténeti Tanszék
e-mail: Kelemen.Miklos@uni-nke.hu